

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Проблеми сучасної психології

**Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнна,
Інституту психології
імені Г.С.Костюка НАПН України**

Випуск 24

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2014

Рецензенти:

- О.О.Євдокімова** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна
- Я.О.Гошовський** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
- В.О.Моляко** – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

Рекомендовано до друку рішеннями Вчених рад

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

(протокол №3 від 27.03.2014 р.),

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(протокол №3 від 27.02.2014 р.)

Міжнародна редакційна колегія:

С.Д.Максименко, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор); **Г.О.Балл**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **М.Й.Боришевський**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **О.М.Кокун**, доктор психологічних наук, професор; **Л.А.Онуфрієва**, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **Н.В.Чепелева**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **А.І.Шинкарук**, доктор психологічних наук, професор (заступник відповідального редактора); **А.Л.Журавльов**, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент РАО, директор Інституту психології РАН (Російська Федерація); **Антон Фабіан**, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Беата Анна Земба**, доктор гуманітарних наук у галузі опікунської та соціальної педагогіки, ад'юнкт кафедри соціальної педагогіки Інституту педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща).

Міжнародна наукова рада:

Євген Глива, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, професор-консультант товариства «Дослідження клінічного гіпнозу» (Австралія); **Роман Трач**, доктор філософських наук, професор, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім.Зігмунда Фрейда (Австрійська Республіка); **Мечислав Радохонський**, доктор габлітований, професор надзвичайний Жешівського університету в Жешові (Республіка Польща); **Мірослав Чапка**, доктор наук з освіти, професор, ректор Вищої школи економіки і адміністрації в Битомі (Республіка Польща); **Лешек Фрідерік Коженювські**, доктор габлітований з економіки, професор, Президент Європейської асоціації безпеки (European Association for Security), науковий редактор загальноєвропейського наукового журналу «Безпекознавство» (Республіка Польща); **В.І.Луговий**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти (м. Київ, Україна); **В.В.Рубцов**, доктор психологічних наук, професор, академік РАО, ректор Московського міського психолого-педагогічного університету, директор Психологічного інституту РАО (Російська Федерація); **О.Я.Чебикін**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, ректор Південноукраїнського педагогічного університету (м. Одеса, Україна); **Т.С.Яценко**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, професор Кримського гуманітарного університету та директор Центру глибинної психології НАПН України при Республіканському вищому навчальному закладі «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта, Україна).

П 68 Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 24. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – 796 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються найбільш актуальні проблеми сучасної психології, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників. Здійснено аналіз проблем, умов і труднощів психічного розвитку, вікових та індивідуальних особливостей становлення особистості й психології навчання.

Збірник наукових праць адресовано професійним психологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки.

УДК 378(082):159.9
ББК 74.58+88я43

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19651-9451 ПР від 30.01.2013 р.
Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з психології (Постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 27 травня 2009 року)

<http://problemps.at.ua/>
kprnu_lab_ps@ukr.net

© Автори статей, 2014
© «Аксіома», видання, 2014

**Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of
Pedagogical Science of Ukraine**

Problems of modern psychology

**Collection of research papers of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University,
G.S. Kostiuk Institute of Psychology
at the National Academy of
Pedagogical Science of Ukraine**

Issue 24

**Kamianets-Podilskyi
«Aksioma»
2014**

Reviewers:

O.O.Yevdokimova – Doctor of Psychological Science, Professor, Professor of the Department of Sociology and Psychology, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

Y.O.Hoshovskiy – Doctor of Psychological Science, Professor, Head of the Department of Pedagogical and Age Psychology, Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

V.O.Moliako – Academician of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Kyiv

*The publication is approved by the resolutions of the Scientific Boards of
G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical
Science of Ukraine (Protocol №3 of 27.03.2014),
Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University
(Protocol №3 of 27.02.2014)*

International editorial board:

S.D.Maksymenko, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor (editor-in-chief), Ukraine; **G.O.Ball**, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine; **M.Y.Boryshevskiy**, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine; **O.M.Kokun**, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine; **L.A.Onufrieva**, Candidate of Psychological Science, Assistant Professor (chief secretary), Ukraine; **N.V.Chepelieva**, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine; **A.I.Shynkariuk**, Doctor of Psychological Science, Professor (deputy editor), Ukraine; **A.L.Zhuravliov**, Doctor of Psychological Science, Professor, Corresponding Member of RAE, Director of Institute of Psychology of the Russian Academy of Science (Russian Federation); **Fabian Anton**, Professor, Habilitated Doctor, Head of the Department of Social Work, The Pavol Jozef Šafárik University in Košice (Slovakia); **Beata Anna Zieba**, Doctor of Humanities (Tutorial and Social Pedagogics), Aide at the Department of Social Pedagogy of Institute of Pedagogy, Zhesliv University (Republic of Poland); **Marek Paluch**, Professor Extraordinarius, Habilitated Doctor of Humanities, Head of the Department of Social Pedagogy of Institute of Pedagogy, Zhesliv University (Republic of Poland).

International Scientific Council:

Dr. *Eugene Hlywa*, Ph.D. (Psychology), Foreign Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Consulting Professor at The Australian Society of Clinical Hypnotherapists (Australia); *Roman Trach*, Doctor of Philosophical Science, Professor, Foreign Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine (USA); *Alfred Pritts*, Professor, Doctor of Psychology and Pedagogy, Rector of Sigmund Freud University (Republic of Austria); *Mechyslav Radokhonskyi*, Habilitated Doctor, Professor Extraordinarius, Zheshiv University (Republic of Poland); *Miroslaw Czapha*, Doctor of Educational Science, Professor, Rector of The University of Economics and Administration in Bytom (Republic of Poland); *Leshek Friderik Kozheniowski*, Habilitated Doctor of Economics, Professor, President of European Association for Security, Scientific Editor of West European Academic Journal «Defence and Strategy» (Republic of Poland); *V.I.Luhovyi*, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Vice President of NAPS of Ukraine, Director of Institute of Higher Education of the NAPS of Ukraine (Kyiv, Ukraine); *V.V.Rubtsov*, Doctor of Psychological Science, Professor, Academician RAE, Rector of Moscow State University of Psychology and Education, Director of Psychological Institute of the Russian Academy of Education (Russian Federation); *O.Y.Chebykin*, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Rector of South Ukrainian National Pedagogical University (Odessa, Ukraine); *T.S.Yatsenko*, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Professor of Crimean University for the Humanities, Head of the Centre of Deep Psychology of the NAPS of Ukraine on the base of Crimea Republican Higher Educational Institution, Crimean University for the Humanities (Yalta, Ukraine).

P 68 Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuik Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 24. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – 796 p.

The collection of research papers is devoted to the scientific discussion of the most actual issues in contemporary psychology. It presents a wide range of scientific works by Ukrainian and foreign researchers. It presents an analysis of the issues, conditions, and difficulties of psychological development, age-related and individual differences in the development of an individual and psychology of education.

The target readership of the collection of research papers includes professional psychologists, graduate and postgraduate students, as well as everybody else who shows interest in the current state of psychology as a science.

UDC 378(082):159.9

LBC 74.58+88ya43

Certificate of state registration of the printed

source of mass medium KB № 19651-9451 IIP of 30.01.2013

This publication is listed in Special editions of HAC of Ukraine in Psychology

(HAC Presidium Resolution № 1-05/2 of 27 May 2009)

<http://problemps.at.ua/>
kpnu_lab_ps@ukr.net

© Authors of the papers, 2014
© «Aksioma», publication, 2014

До проблеми формування психіки українського народу

А.М. Маслюк. До проблеми формування психіки українського народу. У статті зроблено спробу аналізу творчого доробку психолога української діаспори ХХ століття О. Кульчицького. Увагу акцентовано на проблемі формування психіки українського народу та особистості, зокрема. Визначено аспекти української психіки: расовий, геопсихічний, історичний, соціопсихічний, культуроморфічний, доглибинно-психічний. Синтезовано зазначені аспекти української психіки зі світосприймальними настановами української душі. З'ясовано, що вчений розглядає психіку людини як структуру, що складається з трьох шарів: соматопсихічний (відчуття), тимопсихічний (почуття) та поїопсихічний (мислення та воля).

Ключові слова: переживання, психіка, світосприймальні настанови.

А.М. Маслюк. К проблеме формирования психики украинского народа. В статье сделана попытка анализа творчества психолога украинской диаспоры ХХ века А. Кульчицкого. Внимание акцентировано на проблеме формирования психики украинского народа и личности, в частности. Определены аспекты украинской психики: расовый, геопсихический, исторический, социопсихический, культуроморфический, глубинно-психический. Синтезированы указанные аспекты украинской психики с мировоспринимаемыми установками украинской души. Выяснено, что учёный рассматривает психику человека как структуру, состоящую из трёх слоёв: соматопсихический (ощущения), тимопсихический (чувства) и поїопсихический (мышление и воля).

Ключевые слова: переживание, психика, мировоспринимаемые установки.

Постановка проблеми. Історична рефлексія як здібність, що дозволяє піднімати й розкривати глибини минулих знань, знаходити в них вічні цінності, прослідковується у працях О. Т. Губка, І. В. Данилюка, В. М. Летцева, Ю. Т. Рождественського, В. А. Роменця, М. – Л. А. Чепи та ін.

Постать видатного психолога української діаспори ХХ століття О. Кульчицького, на жаль, не знайшла свого достойного місця у роботах психологів. Аналіз життєвого і творчого шляху вченого у нашій попередній науковій розвідці дав можливість лише окреслити коло питань, які необхідно опрацювати, щоб глибше зрозуміти психологічні здобутки Олександра Юліановича. До таких здобутків відноситься й аналіз проблеми формування психіки

українського народу. Психологічні знання становлення української спільноти і особистості, зокрема, відрефлексовані дослідником історії психології, дозволяють обрати правильний вектор у розумінні багатоголося сучасної психологічної парадигми.

Мета статті – з'ясувати особливості поглядів О. Кульчицького щодо формування психіки українського народу.

Викладення основного матеріалу. Вивченням формування психіки як окремої особистості, так і народу, зокрема, займався видатний психолог української діаспори О. Кульчицький. У своїй науковій розвідці «Риси характерології українського народу» (1949 р.) вчений розглядає своєрідність психіки, яка є типовою для певної національної групи, тобто характерологію народу. «Головна трудність характерології народів полягає в тому, щоб з-поміж властивостей людини як індивіда (вроджених, станових, вікових і т. д.) вирізнити ті, які можна вважати за характеристичні й типові саме для національної групи» [1, с. 708].

Однією з перших спроб осмислення національного характеру була праця М. Костомарова «Две русские народности» (1861 р.), в якій автор, аналізуючи головним чином минуле народів, називає принципові відмінності між українцями й росіянами: росіяни народ «матеріальний», українці прагнуть «одухотворити весь світ»; росіяни нетерпимі до чужої віри, чужих народів, звичаїв, мов; українці «звикли споконвіку» чути в себе чужу мову й не цуратися людей з іншим обличчям та іншими звичаями; у росіян панує загальність (Бог і цар) над особистістю, окремою людиною; українець вище цінує окрему людину, ніж загал; у суспільному житті росіян ціле панує над окремою людиною, яка є цілком пригніченою; для українців такий порядок неможливий, вони цінують особисту свободу; росіянин мало любить природу, «має якусь ненависть до рослин»; українець любить природу, тому й «українська поезія невіддільна від природи, вона оживляє її, робить учасницею радощів і горя людської душі». Завдяки проведеному аналізу Костомаров зробив такий висновок: південно-руська народність більше схожа на великоруську своєю мовою, але ближча до поляків своїм характером. Його праця дала поштовх до вивчення проблем національного характеру. Дослідженням національного характеру займалися з позицій соціології (В. Липинський), історії культури й філософії (Д. Чижевський, І. Мірчук), історії (П. Феденко), а психологічне вивчення проблеми започаткував власне О. Кульчицький.

Олександр Юліанович дає своє визначення української психіки: «... «ідеальний», тобто тільки в «ідеї», в «мислі» існуючий тип «структури», пов'язаності прикметностей розуму, волі

і серця, до якого то типу в меншій або більшій мірі наближається більшість дійсних психік українців» [2, с. 13].

Автор використовує в своїй науковій розвідці дедуктивний метод, вказуючи на те, що він не виглядає при цьому невиправданим з погляду загальної методології психології, оскільки мірилом поступу науки є перехід від емпіричних тверджень до узагальнених тез і дедуктивних із них висновків. Проаналізувавши значний обсяг джерел, вчений виділяє основні чинники, що формували національні психіки, отже, і психіку української людини: расові, географічні (геопсихічні), історичні, соціопсихічні (суспільні), культуроморфічні, глибинно-психічний чинник.

Расові чинники. Олександр Юліанович розглядає на психологічному рівні дві основні раси України: динарську (44 %) і східну (22 %), а решта є поєднанням цих рас та домішками інших рас.

Східній або остійській расі притаманні почуття досить великої глибини та досить виразної якості, проте глибина почуттів – це саме та обставина, внаслідок якої вони проймають цілість нашої особистості в групі, так званих, «настроїв». Тому, що ці настрої, а особливо в українців, мають переважно спокійно-сумовите забарвлення, людину східної раси можна окреслити як «елегійно-ідилічну людину» [1].

Автор вбачає психічні особливості становлення динарської раси в достатньо інтенсивному розвитку чуттєво-афективного життя. Практично динарський ідеал наповнення життя масою переживань може виражатися дуже різноманітно: від сп'яніння парубоцькою бійкою чи козацьким бенкетом до сентиментальної насолоди мелодійністю зворушливої пісні, тобто спостерігаються різновекторні переживання особистості.

«Внутрішній світ особистості, – на думку Л. І. Анциферової, – це індивідуально-інтерпретований, насичений модульностями особистісних переживань, осмислений у діалогах з реальними й ідеальними співрозмовниками зовнішній світ, в якому віддиференційовані функціональні галузі з різним рівнем значення» [3, с. 209]. Вираження внутрішнього через зовнішнє є сутнісною ознакою життя людини через стани, дії, переживання.

Отже, О. Кульчицький зазначає про те, що сильні чуттєві переживання є основою динарської людини, тобто «людини афекту». Протиставляючи життєві цінності східної людини, якій притаманні «ідилічно-елегійні настрої» та динарської, автор приходять до висновку, що останню можна назвати «лірично-драматичною людиною». І знаходить прототип в українській психіці, який відповідає «козацькому ідеалові».

Географічні чинники. Вчений розглядає психіку людини як структуру, що складається з трьох шарів: соматопсихічний (відчуття), тимопсихічний (почуття) та пойопсихічний (мислення та воля).

Олександр Юліанович вказує на те, що на найнижчий шар психічної структури, *соматопсихічний* (відчуття), впливає сонце. Більше чи менше сонячне освітлення викликає або життєрадісність, або пригніченість настрою. Наприклад, гарячий і вогкий клімат ослаблює життєву енергію, гарячий і вітряний клімат подразнює нервову систему тощо.

На середній шар психічної структури – *тимопсихічний* (почуття) впливає сприймання краєвиду, тобто сприймання всіх форм географічного рельєфу. Прикладом перенесення, проєкції в форми рельєфу життєвих, психічних, формуючих сил і тенденцій є такі мовні звороти «гора піднімається, струмок в'ється, долина розлягається» [1]. Переживання психічних станів і тенденцій «вчування», тобто внутрішнього сприйняття, в об'єкти не може залишитися без сліду і не впливати на психіку людини. Внаслідок сублімальності (підсвідомого характеру), а з іншої сторони – постійності цих гео-психічних процесів, беззаперечним є факт перебудови психіки.

На найвищий шар психічної структури – *пойопсихічний* (мислення та воля) впливає якісна й кількісна своєрідність географічного середовища в його відношенні до потреб, схильностей і настанов людини, впливаючи на її світосприймання, отже, на її ставлення до світу. Наприклад, країни з гарним пейзажем, наприклад Греція або Італія, дали багато індивідуальностей з естетичною настановою, а містичну настанову так часто знаходимо в Тибеті «даху світу» – тибетське плато є найбільшим високогірним плато на Землі (5000 метрів над рівнем моря).

І далі О. Кульчицький аналізує географічний чинник за смугами, серед яких виділяє:

1. Північну низовину, яка покрита густими лісами, в основному сосновими, з долинами річок, болотами, озерами, зі слабким розчленуванням рельєфу й малими різницями висот (40 м на 1000 кв. км);

2. Лісостепову височину Поділля, Опілля, Росточчя, Холмсько-Волинська, Покутсько-Басарабська, Придніпровська (40–80 м на 1000 кв. км);

3. Степову низовину Припонтійську та Придніпровську.

Отже, на найнижчий шар психічної структури соматопсихічний (відчуття) сонце північної низовини впливає менше через наявність лісової смуги, більшу хмарність і кількість опадів, що у підсумку зменшує життєрадісність людини.

На тимопсихічний (почуття) шар впливає поєднання лісу із трясовиною, що концентрується у «вчуванні» людини до краєвидного мотиву як «загрозливої обмеженості». Темна зелень лісу та його шум викликає настрій, якщо не суму, то, принаймні, поваги. Статична форма лісу своєю гушавиною й таємничою похмурістю прогалин створює в своїх процесах переживання типу «стриманої рухової форми», почуття обачності, обережності й підозрілості, стриманого вичікування, терпеливості. Інколи загрозлива таємничість лісу може викликати «панічні» (Пан – божок лісу) почуття. На думку автора, гушавина лісу сприймається людиною як змагання за життєвий простір, як постійна жорстока боротьба за існування без виразного завершення в остаточній перемозі, із схильністю до лінії «пристосування» (особливо виразного в формі таких дерев, як сосна, береза, верба).

Від найвищого шару психічної структури – поїопсихічного (мислення та воля) – північне лісове середовище вимагає від людини активної світосприймальної настанови. Для категорії причинності воно дає багато прикладів, що підкреслюють повільність та й протяжність каузальної дії. Для категорії якості й індивідуальності, оскільки остання знаходить свій відповідник у різноманітності рослинних організмів, достатньо належного досвідного матеріалу. З іншого боку, нерозчленованість вкритого лісом низинного середовища не сприяє наголошенню категорії цілісності. Властиві лісові, як театрові боротьби, форми співіснування надають світоглядів мешканця низової лісової смуги, зокрема, поліщука, як «лісової людини», песимістично-позитивного забарвлення в сенсі врахування виразної мови фактів.

Стосовно географічного впливу лісостепу, то О. Кульчицький у своїй концепції українського персоналізму вказує на те, що завдяки впливу значної сили сонячного світла на соматопсихічний рівень психіки відбувається прилив життєвої енергії, самопочуття й життєвий настрій людини спрямовується в напрямі життєрадісності й оптимізму. Досить велика амплітуда найвищих і найнижчих температур не досягає таких ступенів, що можуть періодично порушувати систему людської психічної енергетики. Характеристичний аспект краєвиду цієї смуги, що найкраще й найповніше може викликати процеси внутрішнього сприйняття і ними найповніше проіннятий, – це аспект «хвилястості» та «м'якості» (м'які плоскі хвилі чорнозему, які розділені в'юнкими ріками), податливої на ерозійні дії сонця, вітру й води. Це спонукає людину до стану обачності, обережності, компромісу, тобто відсутня пряма дія. Водночас хвиляста лінія

інколи відповідає станам безтурботності, ігрової, естетичної чи споглядальної настанови, м'якої поступливості й погодження на противагу чужому опору й чужих впливів, аж до самозречення, толерантності та схильності піддаватися.

Внутрішнє сприйняття природи чорнозему для хліборобської спільноти – це перш за все плодючість землі, її лагідність, щедрість і доброта. Таким станам відповідають почуття довіри та релігійної вдячності. Спостереження людиною м'яких форм рельєфу (м'якість та лагідність) є вираженням формотворчих сил, що діють на землю, та постійність діяння сил води, вітру, сонця, тобто ерозії.

На поїопсихічний рівень психіки людини впливає лісостеп, як поле вияву в основному сприятливих людині сил, проте він не викликає суцільністю своїх даностей активної настанови в світовідчужанні. Хвиляста м'якість не відповідає також настанові раціональній і естетичній. Автор наголошує на м'якості лісостепу, який викликає інтуїтивну настанову (переживання щасливого почуття безмежності, відданості).

Категорії причинності і сили базуються на досвіді й розумінні повільних і постійних дій, що не виявляють тенденцій до перестрибування. Категорія якості – це поглиблення розуміння індивідуального людини. Інші категорії «кількості» і «величини» (наприклад, аспект лісостепоного простору, який є вільним, але не безмежним, що дає людині пристосовані субстратні змісти, посередні між обмеженістю лісового і необмеженістю степового краєвиду). Категорія цілості часто досить виразна. Таким чином, світосприймання, що виникає з цих передумов – це гармонія людини та землі.

Остання географічна смуга – степова низовина, на думку автора, на тимопсихічний рівень психіки людини діє безмежжям степової рівнини, що кристалізується навколо краєвидного аспекту «безкрайньої далечини».

В таких умовах можливі два спрямування людини: до почуття любові, що шукає свого об'єкта, «безпредметної туги» та до байдужості, а інколи до повної «апатії», включно до розпаду – це «рух в нікуди», заперечує сам себе і саму потребу руху. Внутрішнє сприйняття процесів природи, властиві степовому середовищу, оскільки вони нерідко відзначаються частими коливаннями й зламним характером переходів, схиляє до непостійності й контрасту чуттєвого життя. Цікаво автор характеризує такі прояви степової природи, як степові буревії, або «чорні бурі», які пов'язує з «руховою постаттю» актів нищення, властивих почуттям ворожнечі, гніву і люті.

І далі Олександр Юліанович приходить до висновку, що світогляд людини українського степу наближається до ентузіастичної настанови, коли панує такий стан душі, як сп'янілість, розміряність, любов. Однак можлива інколи і нігілістична настанова, тобто «радикальне заперечення всякої цінності й бажаності». Стосовно впливу гірського краєвиду та моря на психіку української людини, то автор відзначає несуттєве значення цих географічних чинників.

Історичні чинники. О. Кульчицький окремо виділяє історичний чинник формування української психіки. Україна знаходиться на перехресті історичних шляхів, що виражалося психологічно впродовж віків життєвою ситуацією перебування людини на «межах можливостей існування, боротьби, випадковості, провини, страждання, загрози смерті» [1].

Розташування нічим не захищеного, а одночасно надзвичайно врожайного і багатого українського простору, було ласим шматочком як для Заходу, так і для Сходу, що, в свою чергу, збільшувало тиск «межових ситуацій» кожної людини.

У таких складних умовах відбулося відштовхування, тобто залишення нижчого, направлено на особисте щастя й задоволення існування, як нездійсненого, і до трансформації буття з нижчої форми тваринно-природного існування на вищу екзистенціальну форму. При цій формі віссу відношення життя стає не турбота про власне життя, а щось вище за нього, певна ідея чи ідеал.

Отже, ідеалом в умовах постійної загрози, є лицарсько-козацький тип людини, підпорядкованої ідеалові оборони честі, волі та віри, героїчній формі життя («*vita heroica*», тобто «*maxima*»). Проте, був тип і авантюрно-здобичницького козака, але він не створював традицію й ідеал козаччини. Як зазначає автор, існує «*vita minima*», як можливість переходу в «анабіотичний стан» захованого життя, що виражається в народній творчості – «тихше води, ніжче трави», «покірне теля дві мами ссе», «моя хата з краю, нічого не знаю», тобто життя проявляється відходом у себе, звууженням зовнішньої життєвої експансії до мінімуму [там само]. Інтровертоване зосередження життя на власному «Я» визначається замкненістю вдачі, обороною проти витрати енергії в напрямі об'єкта світу, настороженим ставленням до оточення і часто також зверненням психічної енергії на розбудову внутрішнього життя. Наприклад, селянська звичка відповідати на питання питанням є однією з рис цього стилю інтровертованої замкнутості, що уникає зовнішніх контактів.

Звертаючись до засновника евігеніки видатного англійця Ф. Гальтона, варто згадати, що він прагнув покращити людський

рід шляхом відбору його кращих представників. Проте стосовно українського народу, на думку Олександра Юліановича, історичні обставини зробили специфічний селекційний відбір, а саме, від печенігів і половців аж до колективізації винищували представників «vita heroica» і сприяли збереженню життя представників «vita minima». Крім того, історична дійсність впливала на людину через історичну свідомість, завдяки розповсюдженню козацької думи, що могла іноді надавати національній психіці деякого забарвлення фаталістичного песимізму.

Соціопсихічні чинники суттєво вплинули на формування психіки українського народу через недостатню розмежованість суспільної структури і домінуюче сільське населення. Основним способом життя українського суспільства була мала група. Відбиток психіки селян на психіку українців автор вбачає у близькості до «землі», отже, конкретності й органічності, а також змісті та формі української культури, особливостях людських взаємин.

Учений детально аналізує психологічні особливості переважачого сільського населення України: 1) спілкування носить обмежений характер, що не призводить до централізації її керівництва, розподілу функцій, і тим самим, до творення різнорідних суспільних типів; 2) побут робить залежною людину більше від природи, ніж від іншої людини. Це не сприяє утворенню тих особливостей, які виникають із самого поділу праці, при конкуренції та солідарності сучасної суспільної диференціації, наприклад, існування і значення потужного стану шляхти; 3) взаємодії мають форму суспільної взаємодопомоги, наприклад, «толоки», але суспільне життя села, крім деяких винятків, не залишає місця для планування й проведення громадських акцій у широких масштабах; 4) особисті контакти носять характер «сусідства», сприяючи збереженню родинних і родових груп, приятелювання й побратимства, тобто утворенню малих «інтимних» груп типу почуттєвих «спільнот переживання», які глибоко впливали і впливають на українську психіку. Це створювало негативне явище різних «гуртків», оцінки ідей, дій і людей на основі особистої пов'язаності спільними переживаннями й симпатіями, а також незначним зацікавленням широкими організаційними формами. Проте, це сприяло розвитку симпатії, психологічного розуміння чужого душевного життя та явищу, здібності інтроспекції, звертання до власного «Я», як і їхні наслідки, що формувало переважно споглядальну, а не активну настанову.

Культуроморфічні чинники. Культура має подвійне відношення до психіки спільноти, що є носієм цієї форми культури.

По-перше, культура є утворенням даної спільноти, вираженням її психіки. По-друге, звертаючись до праць Л. С. Виготського про вплив середовища на людину, кожний член суспільства розвивається в середовищі даної культури і вростає в культуру, засвоюючи її цінності, й тим самим переймає зв'язані з цими цінностями психічні настанови і ставлення до дійсності, тобто культура одночасно формує національну психіку.

Однак жодна культура не може бути утворенням однієї національної спільноти, оскільки кожна нація вибирає компоненти культури даного «культурного кола» і перетворює їх залежно від властивостей своєї психіки. Наприклад, українська культура й психіка належать до «європейського культурного кола», до сфери західної духовності, але посідають геокультурно-периферійний характер супроти західної духовної сфери. Культурна зумовленість становища України полягає у факті її межового положення між Сходом і Заходом. Периферійність України в європейському культурному колі веде до природного ослаблення впливів європейського осередку в міру наближення до периферії як межової лінії і захисної смуги. Периферія геокультурного простору як лінія, що відмежовує «своє» від «не свого», як лінія, що захищає «власне і рідне» від «чужого», тим самим, природно, почуттєво міцно пов'язана із «відмежованою» і «захисною сферою». Але одночасно, як межова смуга, вона набирає перехідного характеру, немов сполучаючи «своє» з «чужим» [1].

І далі О. Кульчицький вказує на те, що культурна периферійність України спричинила ослаблення і запізнення трьох ідей, що сформували окцидентальну духовність: католицизм, ренесанс, просвітництво. Католицизм діяв формально на психіку європейця і в ділянці соціальної організації в зовнішніх відносинах, і в сфері внутрішньої дисципліни, чіткого визначення понять і їх систем та порядку мислення у внутрішньому світі. Реформація дала поштовх до пробудження критичної думки. Ренесанс був не тільки відродженням Античної епохи, а й підґрунтям для розвитку індивідуалізму. Доба Просвітництва в своєму розвитку від раціоналізму до позитивізму сприяла розвитку, насамперед, математично-природничому пізнанню, а романтизм давав подальший поштовх до розвитку індивідуалізму. І наслідком таких культурних трансформацій стало утворення західної духовності та її раціонально-активної світонастанови, що творить для окцидентального сцієнтизму і персоналізму психічну основу, а саме, готовність до дії, керованої і контрольованої розумом.

Яким же чином сприймалася західна духовність українською спільнотою? Можна стверджувати, що неоднозначно. Зна-

чний формуючий вплив мало християнство. Знання і наука як система абстрактних понять, техніка і техніцизм у середовищі конкретної селянської дійсності, насиченої цінностями соціальними та релігійними, не могли відразу захопити селянську психіку. Не було також сприятливих місцевих умов для розвитку раціональної й активної настанови, оскільки була суміжність із культурною сферою Азії. Таким чином, українська культура в сфері науки спрямовує європейський сцієнтизм на пізнання внутрішньої, гуманістичної дійсності. Наприклад, у XIX і XX ст. ст. західна наукова думка концентрується навколо гносеологічних і природознавчих питань, а в українців навколо питань історичної долі і правди (Т. Шевченко, І. Франко, М. Костомаров та ін.).

Однак західний персоналізм у селянському індивідуалістичному побуті знайшов відповідний ґрунт, а саме, інтровертоване заглиблення у внутрішній світ особистого переживання. Українська культура сприймає окцидентальний персоналізм, але надає йому свої особливості, які ближчі до азійського світовідчуження, тобто на пряму розбудови особистості вглиб, замість експансії вшир. Отже, у своїй світосприймальній настанові українська культура здійснює орієнтацію як на Європу, так і на Азію.

Глибинно-психічні чинники. О. Кульчицький наголошує на тому, що розуміння формування української психіки не можливе без психоаналітичної (доглибинної) психології «комплексів» персонального несвідомого З. Фрейда та А. Адлера, а також психології «колективного несвідомого» К. Юнга.

Поєднання історичних, суспільних, політичних обставин та інтроверсії української психіки сприяють поширенню комплексу меншовартості до кордонів спільного комплексу української спільноти. Приналежність до такої національної групи, як український народ, якому ще донедавна заперечували навіть право на мовну самостійність та й у самій назві «малороси» підкреслювали його «меншовартість», а це, на думку автора, сприяє появі збірного комплексу. Так, комплекс меншовартості набирає забарвлення «комплексу кривди» внаслідок розходження між сприятливою самооцінкою власного внутрішнього світу і традицією марності спільних національних зусиль у малоцінному «зовнішньому світі».

«Комплекс меншовартості» має низку наслідків. Наприклад, надкомпенсація може йти в різних напрямках, зокрема у надмірному наголошуванні, ніби наявного почуття своєї сили і значення. «Комплекс кривди», надкомпенсація – це віра в прихід рахманного царства правди, братерства й вселюдських ідей.

Цікаво Олександр Юліанович характеризує такий наслідок «комплексу меншовартості» як агресію. Людина в стані, який викликає комплекс меншовартості, має всі причини виявляти ворожість до детонаторів комплексу, але, не маючи змоги їх виражати назовні, змушена їх придушувати. Розвантаження таких витіснених настанов відбувається часто в своєму гуртковому національному середовищі.

Вплив найглибших шарів «колективного несвідомого» на формування української психіки цілком позитивний. Основою українського колективного несвідомого можна вважати зледяну в переживаннях і життєвих досвідах хлібороба – архетипову «magna mater» – добру землю. Для характерології українського народу має важливе значення те, що архетипова констеляція його «колективного несвідомого» свідчить про добру первісність і первісну доброту найглибшої сфери української психіки.

Висновки. Здійснено спробу аналізу оригінального підходу видатного психолога української діаспори ХХ століття О. Кульчицького до проблеми формування психіки українського народу. Під українською психікою Олександр Юліанович розуміє ідеальний, тобто тільки в «ідеї» існуючий тип «структури», пов'язаності прикметностей розуму, волі та серця, до якого наближається більшість дійсних психік українців.

Уточнено, основні чинники, що формували національні психіки, зокрема і психіку української людини: расові, географічні (геопсихічні), історичні, соціопсихічні (суспільні), культуроморфічні, глибинно-психічний чинник.

З'ясовано, що вчений розглядає психіку людини як структуру, що складається з трьох шарів: соматопсихічний (відчуття), тимопсихічний (почуття) та пойопсихічний (мислення та воля). На найнижчий шар психічної структури – соматопсихічний – впливає сонце. Більше чи менше сонячне освітлення викликає або життєрадісність, або пригніченість настрою. На середній шар психічної структури – тимопсихічний – впливає сприймання краєвиду, тобто сприймання всіх форм географічного рельєфу. На найвищий шар психічної структури – пойопсихічний – впливає якісна й кількісна своєрідність географічного середовища в його відношенні до потреб, схильностей і настанов людини, впливаючи на її світосприймання, отже, на її ставлення до світу. Отже, багатогранний талант О. Кульчицького, як автора непересічної концепції формування психіки українського народу, потребує додаткового дослідження та опрацювання, що є необхідною умовою цілісного осмислення творчості видатного українця.

Список використаних джерел

1. Кульчицький О. «Риси характерології українського народу» / О. Кульчицький // Енциклопедія Українознавства – I (загальна частина) Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – Том 2. – С. 708–718.
2. Кульчицький О. «Світовідчуження українця» / О. Кульчицький // Проблеми: українська душа, Нью-Йорк – Торонто: В-во «Ключі», 1956. – С. 13–25.
3. Психология личности в трудах отечественных психологов / [сост. и общ. ред. Л. В. Куликова]. – СПб.: Питер, 2002. – 480 с. : ил. (Серия «Хрестоматия по психологии»).

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Kul'chyc'kyj O. «Rysy harakterologii' ukrai'ns'kogo narodu» / O. Kul'c-hyc'kyj // Encyklopedija Ukrai'noznavstva – I (zagal'na chastyna) Mjunhen – N'ju-Jork, 1949. – Tom 2. – S. 708–718.
2. Kul'chyc'kyj O. «Svitovidchuvannja ukrai'ncja» / O. Kul'c-hyc'kyj // Problemy: ukrai'ns'ka dusha, N'ju-Jork – Toronto: V-vo «Kljuchi», 1956. – S. 13–25.
3. Psihologija lichnosti v trudah otechestvennyh psihologov / [sost. i obshh. red. L. V. Kulikova]. – SPb.: Piter, 2002. – 480 s. : il. (Serija «Hrestomatija po psihologii»).

A.N. Masliuk. On the problem of the formation of Ukrainian people's psyche. An attempt to analyze the original approach of prominent psychologist of Ukrainian Diaspora of XX century A. Kulchytskyi to the problem of formation of Ukrainian people's psyche was made. Alexander Yulianovych understands the Ukrainian psyche as perfect, that means only in «ideal» the existing type of the «structure», connection of qualities of mind, will and heart, which most real Ukrainian psyche is close to. The main factors that shaped the national psyche, hence the Ukrainian human's psyche are specified: racial, geographical (geopsychical), historical, social and psychological (public), cultural, deep psychological factor. It was found that the scientist examines the human psyche as a structure consisting of three layers: somatopsychic (feeling), tymopsychic (sense) and poyopsychic (thinking and will). The sun affects the lowest layer of psychic structure – somatopsychic. More or less sunlight causes vitality or depressed mood. The perception of the landscape, that is the perception of all forms of geographic terrain affects the middle layer of psychic structure – tymopsychic. The top layer of psychic structure – poyopsychic is affected by the qualitative and quantitative peculiarity of the geographical environment in its relation to the needs, aptitudes and attitudes of a person influencing on his perception of the world, therefore, his relation to the world. Thus, the many-sided talent of O. Kulchytskyi as outstanding by the concept of Ukrainian people's psyche requires additional

research and study, which is essential for a holistic understanding of the outstanding Ukrainian.

Key words: emotions, psyche, world-view instructions.

Отримано: 6.01.2014 р.

УДК 618.4-089:316.356.2-055.1

Т.Т.Нарытник, С.В.Осадчук, О.Я.Слободяник, В.В.Белая

«ПАРТНЁРСКИЕ РОДЫ» КАК ФАКТОР ПРОФИЛАКТИКИ ОСЛОЖНЕНИЙ В РОДАХ

Т.Т. Нарытник, С.В. Осадчук, О.Я. Слободяник, В.В. Белая. «Партнёрские роды» как фактор профилактики осложнений в родах. В статье обобщается опыт использования акушерской технологии «Партнёрские роды» в работе Перинатального центра г. Киева. Использование комплексного акушерского наблюдения и бережного ведения роженицы является эффективным и методологически обоснованным. Показана роль медицинского психолога в проведении партнёрских родов с позиций системного подхода. Проведён анализ участия мужа в процессе рождения ребенка, показаны как позитивные, так и негативные стороны этого процесса. На основе приведённых данных предлагаются мероприятия по улучшению качества родовспомогательной помощи и снижению перинатальных и материнских осложнений.

Ключевые слова: роженицы, акушерские технологии, партнерские роды, медицинский психолог.

Т.Т. Нарытник, С.В. Осадчук, О.Я. Слободяник, В.В. Белая. «Партнерські пологи» як фактор профілактики ускладнень в пологах. У статті узагальнюється досвід використання акушерської технології «Партнерські пологи» в роботі Перинатального центру м. Києва. Використання комплексного акушерського спостереження і дбайливого ведення породіллі є ефективним і методологічно обґрунтованим. Показана роль медичного психолога у проведенні партнерських пологів з позицій системного підходу. Проаналізовано участь чоловіка у процесі народження дитини. Вказано як позитивні, так і негативні сторони цього процесу. На основі наведених даних пропонуються заходи щодо поліпшення якості родопомічної допомоги і зменшення перинатальних та материнських ускладнень.

Ключові слова: породіллі, акушерські технології, партнерські пологи, медичний психолог.

Постановка проблеми. В современном акушерстве оптимальным считается проведение нормальных родов в условиях

О.В. Крюкова

Тренінг «Психологічні основи соціального розвитку
особистості в ранньому юнацькому віці»:
зміст і структура417

А.І. Куриця, Д.І. Куриця

Взаємозв'язок прояву лідерських якостей
з особливостями відповідальності студентів429

Н.М. Кучинова

Психологічні особливості професійного мислення
маркетологів.441

А.Є. Левенець

Базові моделі копінг-поведінки та механізми
психологічного захисту працівників Державної
кримінально-виконавчої служби454

О.М. Лукашевич

Громадянськість як результат громадянського
розвитку особистості: психологічний дискурс.467

К.С. Максименко

Методология и психотехника реконструкции личностного
«Я» в клинике заболеваний различного спектра.477

А.А. Маліцький

Соціально-психологічна адаптація студентів до умов
фахового навчання.490

А.В. Маричева

Дискурсивные аспекты конституирования
субъектности личности511

А.М. Маслюк

До проблеми формування психіки українського народу ...521

Т.Т.Нарытник, С.В.Осадчук, О.Я.Слободяник, В.В.Белая

«Партнёрские роды» как фактор профилактики
осложнений в родах533

И.А. Низматуллина

Использование арт-терапевтических технологий
в работе специалистов Лекотеки с детьми, имеющими
нарушения эмоционально-волевой сферы541

Scientific publication

Problems of modern psychology

**Collection of research papers of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy
of Pedagogical Science of Ukraine**

Issue 24

Computer version *V.O.Farion*
English translation *O.V.Moshtak*

**«Aksioma» Publishing House
(certificate GC JM2I808 of 26.05.2004)
Kamianets-Podilskyi, p/b 8, 32300
Tel/Fax: (03849) 3-90-06**

**Printed in the PE «Aksioma» printing house
Prov.Pivnichnyi, 5, Kamianets-Podilskyi, 32300**

Наукове видання

Проблеми сучасної психології

**Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України**

Випуск 24

Комп'ютерна верстка *В.О. Фаріон*
Переклад на англійську мову *О.В. Моштак*

Підписано до друку 8.04.2014 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookC. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 46,26. Обл.-вид. арк. 45,44.
Тираж 300 пр. Зам. № 552.

Видавництво "Аксиома"
(свідоцтво ДК № 1808 від 26.05.2004 р.)
м. Кам'янець Подільський, а/с 8, 32300
Тел./факс: (03849) 3-90-06

Надруковано в друкарні ПП "Аксиома"
пров. Північний, 5, м. Кам'янець-Подільський, 32300